

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Лысюк М.В., асп.,
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

ЭВРИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ВОСПРОИЗВЕДЕНИЮ НЕВЕРБАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ПЕРЕВОДЕ: ПОИСКИ АДЕКВАТНОСТИ

В статье рассматривается эвристический подход к переводу художественных произведений. В частности, анализируется влияние переводческой эвристики на особенности воспроизведения нюансов невербального поведения персонажей.

Ключевые слова: эвристика, невербальное поведение, креативность перевода, девиации.

Lysiuk M., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

HEURISTIC APPROACH TO TRANSLATION OF THE NON-VERBAL BEHAVIOR: IN SEARCH OF ADEQUACY

The article is centered round the heuristic approach to the translation of the belles-lettres. The importance of precise rendering of the non-verbal nuances in the characters' behavior is considered.

Key words: heuristics, non-verbal behavior, translation creativity, occasionalisms, deviations.

УДК 811.131.1:159.922.4

Літинська Н.В., асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ MAFLA (на матеріалі італійської мови)

У статті представлено виклад основних результатів комплексного експериментального дослідження лінгвокультурного концепту MAFLA. Обґрунтовано ефективність проведення асоціативного експерименту як засобу реконструкції мовної свідомості італійської лінгвокультурної спільноти, аналізуються його різновиди та критерії класифікації отриманих результатів, здійснюється інтерпретація даних асоціативного експерименту на матеріалі асоціативного поля концепту MAFLA в італійській лінгвокультурі.

Ключові слова: асоціативний експеримент, асоціативне поле, слово-стимул, асоціат, концепт.

Зважаючи на міждисциплінарне спрямування сучасної лінгвістичної науки у галузі концептуальних досліджень, постає необхідність застосування прийомів та методів, що використовуються у різних гуманітарних дисциплінах, зокрема психології, психолінгвістиці та соціології. Одним із таких методів є асоціативний експеримент як ефективний спосіб дослідження індивідуальної та колективної когнітивної свідомості носіїв мови. Експериментальні методики дають можливість відтворити семантичну структуру слова, слугують цінним матеріалом для вивчення когнітивно-психологічних еквівалентів семантичних полів та виявляють об'єктивно існуючі у психіці носіїв мови семантичні зв'язки слів [Белянин 1999, 25].

Ефективність використання асоціативного експерименту з метою дослідження концептів доведено О.С.Кубряковою, О.О.Леонтьєвим, А.П.Бабушкіним, Й.А.Стерніним. Останній зазначає: “Експериментальні методи дослідження значень потребують більших затрат, ніж логічний аналіз значення, але вони виявляються незрівнянно більш ефективним та економним шляхом визначення психологічно реального значення слова, аніж контекстуальний аналіз” [Стернин 1985, 122]. Асоціативний експеримент дозволяє виявити зміст концепту в когнітивній свідомості носіїв мови та ранжувати за інтенсивністю когнітивні ознаки, що складають цей концепт. Цей тип когнітивно-психологічного експерименту дозволяє реконструювати домінантні уявлення про певний концепт у певному етнокультурному соціумі.

Існує декілька різновидів асоціативного експерименту, які можуть бути використані для аналізу змісту концепту. У *вільному асоціативному експерименті* фіксується перша реакція на слово-стимул, коли його учаснику не ставляться жодні обмеження на реакції. У *направленому асоціативному експерименті* відповідь учасника обмежується певними умовами – наприклад, частиною мови. Уточнюючі питання направлено асоціативного експерименту дають можливість отримати більшу кількість асоціацій, що відображають різноманітні диференціальні та оцінні ознаки досліджуваного слова [Стернин 2007, 166].

Різновидами направлено асоціативного експерименту є *рецептивний експеримент* та *експеримент на суб'єктивні дефініції*. Перший спрямовано на виявлення сприйняття та розуміння концепту. Під час його проведення учасник має підібрати синоніми чи антоніми до слова-стимула. В експерименті на суб'єктивні дефініції фіксується власне визначення об'єкту дослідження інформантом, що дозволяє виявити предметні характеристики досліджуваного концепту. На нашу думку, найбільш результативним прийомом для комплексного дослідження концептів є поєднання вищезазначених методів, що забезпечує отримання репрезентативного мовного матеріалу, який викриває набір когнітивних ознак досліджуваних концептів.

При інтерпретації результатів асоціативного експерименту беруться до уваги як кількісні, так і якісні характеристики отриманих реакцій. Кількісний аналіз враховує стереотипність асоціацій, кількість різних реакцій на слово-стимул, можливість їх виникнення. Як зазначає Г.А.Мартинович, асоціативні реакції поділяються на *стереотипні* (частотні, стандартні, найбільш регулярні) та *одиночні* (індивідуальні, нестандартні). Стереотипні, або стандартні реакції базуються на автоматичній актуалізації зв'язків, що виникають на основі суміжності або схожості та закріплені у мов-

ній свідомості людини здебільшого як результат прочитаного чи почутого. Одиночні реакції базуються на індивідуальному зближенні уявлень та понять за суміжністю чи схожістю, в результаті чого утворюються нові, нетипові асоціативні пари [Мартино-вич 1993, 97].

Зазвичай саме якісний аналіз результатів асоціативного експерименту викликає труднощі, оскільки він вимагає реконструкції структури асоціативного поля, яка визначається типом та змістом асоціативного зв'язку. Для якісної класифікації асоціативних реакцій О.О.Залевська пропонує виходити з гіпотези про багаторівневу будову внутрішнього лексикону людини, що включає поверхневий ярус форм та глибинний ярус змістів. Залежно від того, до якого з ярусів звертається інформант, розрізняють два рівня ідентифікації слова: на рівні словоформи, без звернення до значення одиниці (*формальні реакції*) та на рівні значення, через актуалізацію зв'язку між словоформою та одиницею глибинного ярусу лексикону (*семантичні реакції*) [Залевская 2001, 31].

У межах семантичної класифікації розрізняють три типи реакцій: 1) *реакції як семантичні множники*, що дозволяють встановити загальні семантичні компоненти між стимулом і реакцією та відображають понятійний компонент будь-якого концепту; 2) *реакції з емоційно-ціннісною конотацією*, які відображають відношення інформантів до запропонованого стимулу-концепту: до даного типу реакцій входять аксіологічні стереотипи; 3) *реакції, що відображають сферу функціонування об'єктів*: сюди входять слова, в яких реалізуються типові ситуації функціонування досліджуваних концептів, що відображають актуальну дію з предметом, стан. Цей тип реакцій складає образний компонент концепту, чи образну складову [Джамбаева 2013].

Метою дослідження є аналіз результатів асоціативного експерименту, що проводився для з'ясування змісту лінгвокультурного концепту MAFIA.

Актуальність полягає в експериментальному дослідженні ключового концепту італійської культури, що займає важливе місце в колективній мовній свідомості італійців.

Наукова новизна статті полягає у застосуванні методу асоціативного експерименту для з'ясування змісту етноспецифічного концепту MAFIA, що досі не був об'єктом лінгвістичного дослідження.

Матеріалом дослідження слугують асоціації на слово-стимул *mafia*, отримані шляхом анкетування носіїв італійської мови.

Експеримент було проведено з італійцями – носіями італійської мови, що проживають у центральних та південних регіонах Італії, віком 19-65 років. У результаті проведення *вільного асоціативного експерименту* було отримано 363 асоціації на слово-стимул *mafia*, які склали асоціативне поле досліджуваного концепту. Дотримуючись визначення А.П.Клименко, під “асоціативним полем” ми розуміємо всі слова-реакції на запропоноване слово-стимул [Клименко 1974, 19]. Кожному слову-стимулу, згідно Н.В.Уфимцевої, відповідає певне асоціативне поле, що відбиває “фрагмент образу світу того чи іншого етносу, відображене у свідомості “пересічного” носія тієї чи іншої культури, його мотивів, оцінок та, як наслідок, його культурних стереотипів” [Уфимцева 1996, 140].

Ядро асоціативного поля *mafia* складають лексеми, що репрезентують найбільш частотні, стереотипні інтерпретації мафії у мовній свідомості італійців: *corruzione, delinquenza, criminalità, illegalità, crimini, potere, sfruttamento, violenza, controllo, omicidi*. Ці асоціати виявляють кримінальне спрямування мафіозних організацій та методи здійснення їх діяльності. Слід відмітити, що ядерні ознаки асоціативного поля *mafia* збігаються із ядерними ознаками відповідного концепту, виявленими внаслідок аналізу лексикографічних джерел [Devoto 2004-2005, 1590; Edigeo 2004, 1118].

Аналіз відповідей-реакцій на слово-стимул *mafia* з точки зору формальної класифікації показує, що найпоширенішим типом реакції є словоформа (близько 85%): *criminalità, omertà, violenza*, решту складають словосполучення (9%): *fonte di guadagno, paura di metterti in proprio* та вільні висловлювання (6%): *impedisce all'economia italiana di svilupparsi come dovrebbe*.

Під час обробки та інтерпретації результатів вільного асоціативного експерименту всі отримані реакції диференційовано за трьома семантичними категоріями: реакції як семантичні множники, реакції з емоційно-оцінною конотацією та реакції, що відображають сферу функціонування, та встановлено процентне співвідношення кожного типу реакцій в отриманих асоціативних полях.

Реакції як семантичні множники складають найчисленнішу групу (47% відповідей) і представлені такими асоціатами:

- 1) загальні номінації кримінальної діяльності: *delinquenza, criminalità, illegalità, malavita* та її видів: *omicidi, rapine, incendi, spaccio di droga, saccheggio, corruzione, prostituzione, contrabbando, commercio di materiali illegali, traffici illegali, furti, estorsioni, attentati, truffe, appalti*;
- 2) методи здійснення нелегальної діяльності: *intimidazioni, manacce, azioni violente, aggressione, ricatto, vendetta*;
- 3) співпраця із державними структурами: *collusione con lo Stato, contatto con la politica, convivenza, rapporti con la politica, stretta connessione con il sistema politico, protetta dallo Stato*;
- 4) деструктивний вплив на суспільство: *distruzione, corrosione, rovina, danno, sottosviluppo, blocco della crescita, effetti devastanti, effetti deleteri*;
- 5) способи існування: *omertà, silenzio, oscurità, prepotenza, verticismo, disinformazione, menzogna, imbrogli*;
- 6) зловживання, експлуатація: *sfruttamento, abuso, sopruso, sottomissione*.

Реакції з емоційно-оцінною конотацією (31% відповідей) вербалізовано лексемами, що позначають:

- 1) негативний емотивний стан людини: *orrore, terrore, paura, timore, infelicità, odio, perdita di speranza*;
- 2) абстрактні негативні поняття: *male, negatività, brutto della società*;
- 3) негативний образ Італії: *parte nera dell'Italia, cattivo biglietto di visita, immagine negativa dell'Italia*. Валоритивний компонент даного концепту простежується також в аналізі сполучуваності лексеми *mafia* з прикметниками негативної експресивної оцінки: *negativa, furba, ripugnante, orrenda, orribile, terribile, stronza, sporca, schifosa, falsa, raccapricciante, spregevole, mostruosa, egoista, subdola, inquietante*.

Реакції, що відображають сферу функціонування (22%) репрезентують такі ознаки концепту MAFIA:

- 1) діяльність, спрямована на встановлення контролю у всіх сферах: *controllo economico, controllo politico, controllo della società attraverso i metodi di corruzione, controllo sia sulla politica che sulle aziende costrette a sottostare ai suoi giochi di potere, ha il proprio fulcro d'azione in ogni ambito economico e sociale;*
- 2) діяльність, спрямована на зміцнення влади: *la sete di potere è un elemento cardine della mafia, sfrutta gli altri per ottenere potere, infiltra uomini di fiducia nelle istituzioni al fine di aumentare il proprio potere;*
- 3) діяльність, спрямована на отримання незаконного прибутку: *basa il suo profitto su estorsione, trae il suo profitto per mezzo di oppressione, mette al primo posto della scala dei valori il denaro, nasce con scopo di avere profitti e vantaggi da attività criminale, organizzata spesso in mano di famiglie il cui scopo è arricchirsi alle spalle degli altri e sul sangue degli altri, un'associazione mediante la quale alcune persone sono in grado di arricchirsi, di prevaricare gli altri, di sottometterli alle proprie regole;*
- 4) діяльність, спрямована на легкий заробіток: *guadagni facili, poco impegnativo, scelta di vita facile, ottenere le cose subito senza fare sacrifici, arricchirsi in modo facile;*
- 5) діяльність, спрямована на встановлення монопольного права: *egemonia, monopolio, esclusività.*

Експеримент на проведення суб'єктивних дефініцій дозволяє отримати ознаки, що складають понятійний компонент концепту. В результаті аналізу суб'єктивних дефініцій виявлено такі предметні характеристики відповідного концепту:

- 1) кримінальна організація: *organizzazione criminale, associazione illegale, società a delinquere;*
- 2) об'єднання людей: *associazione di persone, insieme di persone, gruppi organizzati;*
- 3) спосіб мислення, менталітет: *è una mentalità, un modo di pensare diffuso nel quale si pensa che gli onesti debbano essere sempre gli altri; l'italiano ha avuto sempre un atteggiamento omertoso verso le istituzioni;*
- 4) діяльність, рух: *movimento criminale, attività illecita;*
- 5) механізм: *meccanismo che tenta di ottenere e fare qualsiasi cosa in maniera cattiva;*
- 6) соціальне явище: *un fenomeno sociale devastante;*
- 7) метафоричні дефініції: *un cancro della società, un fantasma;*
- 8) невід'ємна частина суспільства: *insita alla società, è dentro lo Stato e dentro il caos politico, stato nello Stato.*

У результаті направленого асоціативного експерименту виявлено сполучуваність лексеми *mafia* з певними прикметниками та дієсловами, що дозволило виокремити додаткові інтерпретаційні ознаки відповідного концепту. Атрибутивна сполучуваність лексеми *mafia* об'єктивує такі ознаки: насилля: *violenta, feroce, crudele, aggressiva, brutale, spietata, omicida*; незаконність: *corrotta, truffatrice, illegale, sfruttatrice, delinquente*; руйнівний вплив: *devastante, distruttiva, disastrosa, pericolosa*;

сила впливу: *potente, dinamica, dominante, immortale, radicata, ineliminabile*; масштаб розповсюдження: *onnipresente, infinita, immensa*; прихованість: *silenziosa, invisibile, illusoria*; очевидність: *reale, eclatante*.

Дієслова та дієслівні словосполучення, пов'язані з діяльністю мафії, об'єднані такими лексико-семантичними групами: проти zakonні дії (найчисленніша): *uccidere, rubare, corrompere, spacciare, rapire, sparare, ricattare, estorcere denaro in cambio di protezioni e servizi, truffare, ingannare, uccidere la legalità, sparare, truccare le istituzioni, complottare*; зловживання: *sfruttare, fare soprusi, prevaricare*; провокування певного емотивного стану: *minacciare, intimorire, terrorizzare, seminare terrore, inquietare, intimidire*; торгівля та заробіток: *mercanteggiare, guadagnare, arricchirsi, accaparrare la ricchezza dello Stato, prosperare, far commercio di tutto, vendere qualunque cosa per arricchirsi*; руйнування: *distruggere, rovinare, annientare, annullare, eliminare, danneggiare, impoverire*; здійснення морально негативних вчинків: *offendere, imbrogliare, circuire*; здійснення примусових вчинків: *comandare, intimare, costringere, far tacere*; монополізація: *monopolizzare, inglobare in sé le banche e le istituzioni*; поневолення: *schiaivizzare, togliere la libertà ai cittadini*; забруднення: *inquinare*; приховування: *nascondere, coprire, manipolazione*: *manipolare*.

Опрацювання результатів вільного та направленого асоціативного експериментів дозволило інтерпретувати отримані реакції як відображення концептуальних ознак досліджуваного концепту. Проведений експеримент дає можливість виявити найбільш значимі елементи концепту, а також отримати інформацію емотивно-оцінної характеру. Основними компонентами концепту *MAFIA*, як показав експеримент, є кримінальна діяльність, методи її здійснення, спосіб існування та зв'язок з іншими сферами соціального життя. Проведений аналіз дає можливість зробити висновок про те, що концепт *MAFIA* є актуальним для італійської лінгвокультури, оскільки він має високу емоційно-експресивну оцінку. Винятковість цього концепту для італійського лінгвосоціуму підтверджується також тією інтерпретацією, яку пропонують учасники експерименту, характеризуючи концепт *MAFIA* як втілення негативних рис італійського менталітету, а саме індивідуалізму, привілейованості окремих груп, превалювання персональних інтересів.

Перспективою є експериментальне дослідження інших ключових концептів італійської лінгвокультури та можливість укладання асоціативного словника італійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Белянин В.П.* Учебное пособие по курсу “Психолінгвистика” / Валерий Павлович Белянин. – М. : Новый Гуманитарный Университет Натальи Нестеровой, 1999. – 37 с.
2. *Джамбаева Ж.А.* Ассоциативный эксперимент : методологические основы [Електронний ресурс] / Жанар Абінсериковна Джамбаева // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. – Серия “Гуманитарные науки”. – Астана : ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, 2013. – Выпуск 1 (92). – Режим доступу: <http://repository.enu.kz/handle/data/9095>.

3. *Залевская А.А.* Введение в психолингвистику / Александра Александровна Залевская. – М : Академия, 2001. – 320 с.
4. *Клименко А.П.* Лексическая системность и ее психолингвистическое изучение : [учеб.пособие] / Анна Петровна Клименко. – Минск : МГПИИЯ, 1974. – 108 с.
5. *Мартинович Г.А.* Опыт комплексного исследования данных ассоциативного эксперимента / Геннадий Ананьевич Мартинович // Вопросы психологии. – 1993. – № 2. – С.93–99.
6. *Стернин И.А.* Лексическое значение слова в речи / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Изд-ство Ворон. ун-та, 1985. – 170 с.
7. *Стернин И.А.* Когнитивная лингвистика / Иосиф Абрамович Стернин, Зинаида Даниловна Попова. – Москва : АСТ Восток-Запад, 2007. – 314 с.
8. *Уфимцева Н.В.* Русские: опыт еще одного самопознания / Наталья Владимировна Уфимцева // Этнокультурная специфика языкового сознания : сборник статей / отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М., 1996. – С.139–162.
9. *Dizionario della Lingua Italiana* : [Giacomo Devoto, Giancarlo Oli ; a cura di Luca Serianni e Maurizio Trifone]. – Firenze : Le Monnier, 2004-2005. – 3188 p.
10. *Dizionario enciclopedico di arti, scienza, tecniche, lettere, filosofia, storia, geografia, diritto, economia* [a cura di Edigeo]. – Bologna : Zanichelli, 2004. – 2077 p.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2014 р.

Литинская Н., асп.,
Институт филологии КНУ им. Т.Шевченко, г. Киев

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА MAFIA (на материале итальянского языка)

В статье представлены основные результаты комплексного экспериментально-исследования лингвокультурного концепта MAFIA. Обосновывается эффективность проведения ассоциативного эксперимента как способа реконструкции языкового сознания итальянской лингвокультурной общности, анализируются его разновидности и критерии классификации полученных результатов, осуществляется интерпретация данных ассоциативного эксперимента на материале ассоциативного поля концепта MAFIA в итальянской лингвокультуре.

Ключевые слова: *ассоциативный эксперимент, ассоциативное поле, слово-сти-мул, ассоциат, концепт.*

Litynska N., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

EXPERIMENTAL INVESTIGATION INTO THE LINGUOCULTURAL CONCEPT MAFIA (data of Italian)

The article contains the main results of the complex experimental investigation into the linguocultural concept MAFIA. The efficiency of association experiment as the means of reconstruction of the linguistic consciousness of Italian linguocultural group is grounded,

its varieties and the criteria of classification of its results are analyzed, the interpretation of the findings of association experiment based on the associative field of the concept MAFLA in Italian linguoculture is carried out.

Key words: *association experiment, associative field, stimulus, associate, concept.*

УДК 811.133.1'42

Літяга В. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СУЧАСНІ МОВОЗНАВЧІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ “КОНЦЕПТОСФЕРА”

Статтю присвячено аналізу мовознавчих підходів до тлумачення поняття “концептосфера”. Узагальнено основні тлумачення терміну “концепт” та його головні типології. Розглянуто співвідношення концептосфери мови із концептосферою культури. Дана стаття створює основу для подальших наукових досліджень у зазначеному напрямку.

Ключові слова: *концептосфера, концепт, мовознавчий підхід, лінгвокультурологія.*

Людина звикла формувати знання про об’єктивну дійсність з усіх сфер своєї діяльності у вигляді концептів, які є абстрактними складноструктурованими ментальними утвореннями. Об’єднуючись, вони формують концептосферу певного носія мови і є квантом його структурованих знань. Завдяки мисленневим процесам поєднання різних концептів спонукає до появи нових, що стимулює розвиток концептосфери мови, свідомості та культури. Саме тому концептосфера характеризується багатовимірністю й активно використовується у лінгвокультурології та когнітивній лінгвістиці.

Концепт – сучасний термін багатьох гуманітарних наук: мовознавства, літературознавства, філософії, лінгвістики, психології, культурології. У науковій літературі існує досить багато дефініцій цього поняття, оскільки воно є одним із ключових у дослідженні мовної картини світу [5, с. 50].

Актуальність даної статті зумовлена проблемою осмислення мовних одиниць як структур представлення знань, оскільки, саме з концептів певних носіїв мови формується мовна картина світу того чи іншого народу. З чого можна робити висновки про ментальні моделі дійсності, які відображені у свідомості конкретного носія мови.

Мета статті – проаналізувати та визначити найбільш релевантні сучасні лінгвістичні підходи до визначення поняття “концепт”.

Об’єктом дослідження є поняття “концепт”, а його **предметом** – сучасні лінгвістичні підходи до його тлумачення.